

І.В. Древаль, А.І. Жабіна

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна

АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МЕРЕЖІ СУСПІЛЬНИХ ПРОСТОРІВ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ НАЙКРУПНІШОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКОВА)

Метою роботи є розробка та обґрунтування графічної моделі мережі суспільних просторів в структурі центру найкрупнішого міста. В ході дослідження визначено лінійні та вузлові складові мережі, що формуються в зонах станцій метрополітену. Доведено, що мережа суспільних просторів, яка утворює безперервний просторовий ланцюжок, підсилить сприйняття композиційної цілісності міського простору, і сприятиме зростанню функціонального різноманіття та міської економіки.

Ключові слова: мережа суспільних просторів, зони станцій метрополітену, пішохідні простори, гуманізація міського середовища.

Постановка проблеми

Суттєвою світовою тенденцією розвитку міст в постіндустріальну епоху стала зміна ціннісних орієнтацій в оцінці якості міського середовища. Ідеологія «функціоналізму», яка обумовлювала жорсткий утилітарний підхід до розбудови міста і панувала в світі до 60-х років ХХ ст., поступово змінилася на антропоцентричну парадигму, яка побудована на засадах гуманізації. Тому важливим напрямком вдосконалення міського простору стало створення екологічно безпечного та комфортного середовища, шляхом розвитку пішохідних зон, суспільних просторів. На думку вчених суспільні простори грають важливу роль в процесах життєдіяльності городян, формують їх самосвідомість, створюють ідентичність та унікальність міських територій [2, 3, 6, 7–9]. Автори наголошують, що суспільні простори стимулюють активність людей, дозволяють їм відчути себе частиною суспільства. Значущість суспільних просторів для успішного функціонування міста підтверджено в низці міжнародних документів. Таким чином, визначальною якісною характеристикою суспільних просторів є створення умов для виникнення соціальних комунікацій. Здійснення комунікативної функції в міському просторі відбувається через території, що виконують об'єднуючі функції. До таких територій, без сумніву, відноситься центр міста, який відвідують усі його мешканці.

В Україні формування суспільних просторів нового типу відбувається на тлі становлення ринкових відносин та самоорганізації населення. Відкриті простори радянської епохи, просторова організація яких передбачала жорстку регламентацію діяльності, поступово змінюються, стають

більш демократичними. З'являються нові типи суспільних просторів в структурі вулиць, суміжно з комплексами громадського обслуговування, в зонах транспортних вузлів [1, 5, 16]. В умовах відсутності державних регламентів щодо формування даних об'єктів, їх створення відбувається здебільшого стихійно. Відсутність цілісного проектного задуму привносить елементи хаотичності та конфлікт інтересів, особливо до середовища, що склалося історично (рис. 1). В той же час світовий досвід надає низку позитивних прикладів вирішення проблем гуманізації міського середовища шляхом формування публічних просторів, які утворюють цілісні просторові мережі. Таким чином, актуальність даної роботи визначається важливістю розробки ефективних проектних заходів архітектурно-містобудівного формування суспільних просторів в структурі міст України. Необхідною складовою цього процесу є процедура моделювання проектного об'єкту, що дозволяє визначити його складові елементи, їх взаємні зв'язки та характеристики факторів впливу «зовнішнього середовища».



Рис. 1. Зона станції метро «Пушкінська»

Мета та завдання статті

Мета роботи полягає у розробці та обґрунтуванні графічної моделі мережі суспільних просторів в структурі центру найкрупнішого міста. Дане дослідження ґрунтується на припущенні, що станції метрополітену мають значний вплив на формування мережі суспільних просторів в структурі центру міста і є своєрідним каркасом його розвитку. Робота обмежена розглядом центральної частини найкрупнішого міста, де процеси перетворень відбуваються найбільш інтенсивно. Методика роботи включала: аналіз наукових джерел, проведення натурних спостережень, фотофіксацію; функціональний та картографічний аналіз, систематизацію отриманої інформації. Застосовано методи логічного і графічного моделювання для розробки графічної моделі мережі суспільних просторів в структурі центра міста Харкова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням формування суспільних просторів в структурі міста сьогодні присвячена чимала кількість наукових досліджень зарубіжжя, де проблеми гуманізації міського простору набули особливої актуальності з 60-х років ХХ ст. Фундаментальними працями визнані роботи таких авторів як: Я. Гейл, Д. Джекобс, Л. Холліс та ін. [3, 7, 15]. Серед вітчизняних науковців даній проблемі приділили увагу Т. Мазур, О. Олійник, Н. Состнова, Г. Осиченко, Н. Шебек та ін. [8, 9, 10, 13, 17]. Аналіз вітчизняних наукових робіт за проблемою дослідження виявив, що в сучасній науковій літературі для визначення об'єкта дослідження (*public space*) використовуються такі терміни як «публічний простір», «суспільний простір», «громадський простір».

З огляду на сучасні соціологічні дослідження в даній роботі прийнято що під суспільним простором міста ми будемо розуміти відкритий та напіввідкритий простір, що передбачений для перебування людей, їх пересування, для «комунікації незнайомих» анонімних зустрічей міщан [2, 6, 12, 14]. Значна увага приділяється виявленню типів громадських просторів за різними ознаками та аналізу особливостей сучасних підходів до їх формування. Так, в дисертаційній роботі Олійник О.П. (2021) громадські простори вперше розглянуто як окремий цілісний об'єкт містобудівного дослідження та проектування, обґрунтовано місто формує роль громадських просторів в утворенні та розвитку традиційної просторово-планувальної структури міст [10]. В дисертації Соснової Н.С. (2021), зауважено, що сумарна характеристика громадського простору за кількісними та якісними показниками визначає вплив цього простору на

прилеглу містобудівну тканину, і трактується як містогенеруючий чинник [14]. Важливе значення для даного дослідження має дисертаційне дослідження Блінової М.Ю. (2008), де розглянуто питання формування дизайну зон впливу станцій метрополітену, як відкритих комунікативних просторів із високою соціальною та економічною значністю [1].

Дослідники визначають різні просторові форми організації суспільних просторів, серед яких найбільш цікавими для даної роботи є лінійні (пішохідна частина вулиць, бульварів, набережних) та компактні простори (сквери, площі, аванплощадки об'єктів суспільного обслуговування, зон транспортних вузлів) [8, 11, 12]. Значимість та природа публічних просторів визначаються багатьма складними факторами, включаючи культурну спадщину, комунікабельність, різноманітність функцій, естетику та доступність [4, 13, 16, 17]. Аналіз наукових робіт зарубіжних та вітчизняних авторів показав, що висновки авторів логічно «підводять» до ідеї формування просторово цілісної мережі суспільних просторів. Однак, це питання ще не отримало спеціального наукового розгляду.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розробка графічної моделі мережі суспільних просторів в центральній частині найкрупнішого міста включала низку послідовних кроків.

1. В аспекті організації різноманітних мережевих структур важливим є визначення їх лінійно-вузлової структури. Застосування закону ізоморфізму структур містобудівних систем дозволяє припустити, що мережа суспільних просторів може бути побудована саме за цим принципом.

Аналіз побудови комунікаційного каркасу міста дозволив розглядати частину суспільних просторів, розташованих вздовж вулиць, як його складовий елемент. Багато пішохідних маршрутів поєднують транспортні зупинки з об'єктами громадського обслуговування. Тому можна стверджувати, що мережа міського транспорту та пішохідна мережа утворюють цілісну транспортно-комунікаційну мережу міста, яка забезпечує циркуляцію мешканців по усій його території. Більша її частина виконує тільки транзитну функцію. В той же час, в структурі міста є зони з високою концентрацією суспільних просторів, що утворюють майже безперервну мережу. Аналіз нових соціальних практик з формування суспільних просторів в містах України дозволив зробити висновок, що це відбувається в центральній історичній частині міста. Тут на перших поверхах квартальної забудови зосереджена значна кількість маленьких магазинів, кав'ярень, закладів швидкого харчування та дрібних підприємств обслуговування (салони краси, майстерні, бюро), що сприяє формуванню суспільних просторів вздовж вулиць (рис. 2).

Окрім цього дрібні об'єкти не потребують значного транспортного обслуговування, що зменшує негативний вплив транспорту на міські території і, таким чином, збільшує її привабливість та, відповідно, олюдненість.

Визначальний вплив для формування суспільних просторів фактору олюдненості території підтверджено у низці наукових робіт [2, 5, 6]. Високий рівень доступності центру міста завдяки розвиненій мережі громадського транспорту обумовлює найбільший рівень його відвідуваності жителями й гостями та розкриває широкі можливості формування суспільних просторів.



Рис. 2. Формування суспільних просторів вздовж вулиць: а) вул. Пушкінська; б) вул. Сумська.

Найбільш швидким та комфортним видом громадського транспорту в найкрупніших містах є метрополітен. Так, в місті Харків 8 станцій, що розташовані в центральній частині за сутки приймають на вхід-вихід до 150 тис. пасажирів. Дані станції поєднують центр міста з усіма його районами та зовнішніми транспортними вузлами (залізничними та автовокзалами). Тому логічним буде припустити, що саме зони станцій метрополітену в структурі центру міста стають «вузловими» елементами мережі, а пішохідні простори, що забезпечують зв'язки з ними – її «лінійними» складовими.

2. Картографічний аналіз розміщення станцій метрополітену в структурі центра м. Харкова показав, що вони знаходяться одна від одної на відстані близької до 1000 м. Це означає, що зони комфортної пішохідної досяжності об'єктів обслуговування від станцій метрополітену «змикаються», утворюючи безперервні ділянки, привабливі та перспективні для розвитку суспільних просторів. Такі пішохідні ділянки, розташовані вздовж кварталів головних вулиць центральної частини міста, утворюють «лінійну» частину мережі суспільних просторів. Їх вузловими елементами стають зони станцій метрополітену. Саме на цих ділянках спостерігається найбільша щільність пішохідних потоків (до 10 тис. за годину). Наявність в зонах, наближених до входів до станцій відкритих, незабудованих просторів створює привабливі умови для формування нових типів суспільних просторів, що не існували

раніше. Окрім транзитного руху тут відбувається такі види діяльності як: короткочасний відпочинок, дрібна вулична торгівля, зустрічі людей, що приїхали з різних кінців міста, швидке харчування, інформаційна діяльність і навіть виступи вуличних музикантів. Особливості функціонального наповнення та планувальна організація кожної такої вузлової локації суспільного простору визначається містобудівними умовами ділянки.

3. На основі проведеного дослідження була розроблена гіпотетична графічна модель мережі суспільних просторів в структурі центра міста Харкова (рис. 3, 4). Вона включає такі складові елементи:

- основні вузлові елементи мережі, що локалізуються в просторових ядрах зон впливу станцій метрополітену, і територіально обмежені радіусом до 100 м;
- зони впливу станцій метрополітену в центральній частині міста (до 500–600 м);
- другорядні вузлові елементи мережі, що локалізуються на пішохідних ділянках перехресть вулиць;
- лінійні елементи мережі, які розташовані вздовж кварталів забудови центру на основних напрямках пішохідного руху;
- пішохідні зв'язки з мережею суспільних просторів.



1. НАУКОВА 2. УНІВЕРСИТЕТ 3. ПЛ.СВОБОДИ 4. ПУШКІНЬСЬКА 5. АК. БЕКЕТОВА
6. ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ 7. ПЛ. КОНСТИТУЦІЇ 8. ЦЕНТРАЛЬНИЙ РИНОК

Рис. 3. Розміщення зон станцій метрополітену в структурі центру м. Харкова

Розроблена графічна модель яскраво демонструє значний містобудівний потенціал щодо створення цілісної, просторово безперервної мережі суспільних просторів в структурі центру м. Харкова. Слід наголосити, що частина цієї мережі вже сформувалась стихійно, але не усі її складові

заслужують позитивної оцінки, особливо щодо забезпечення доступності маломобільних груп населення, естетичної привабливості ділянок, їх екологічної безпечності.

Висновки

1. Дослідження питання архітектурно-містобудівного формування мережі суспільних просторів в структурі міста дозволило зробити висновок про ефективність такого заходу в соціальному, економічному, естетичному аспектах. Так, цілісна мережа суспільних просторів, на відміну від їх ізольованих локацій, дозволяє кращим чином упорядкувати різні прояви соціальної активності міщан за рахунок посилення різноманіття функціонального наповнення та планувальної організації територій, просторового розсередження різних форм діяльності. Створення цілісної системи привабливих і дружніх до людей суспільних просторів, безперечно, сприятиме зростанню міської економіки. Мережа суспільних просторів, яка утворює безперервний просторовий ланцюжок, підсилить сприйняття композиційної цілісності міського простору, а вузлові елементи мережі мають значний потенціал композиційних акцентів.

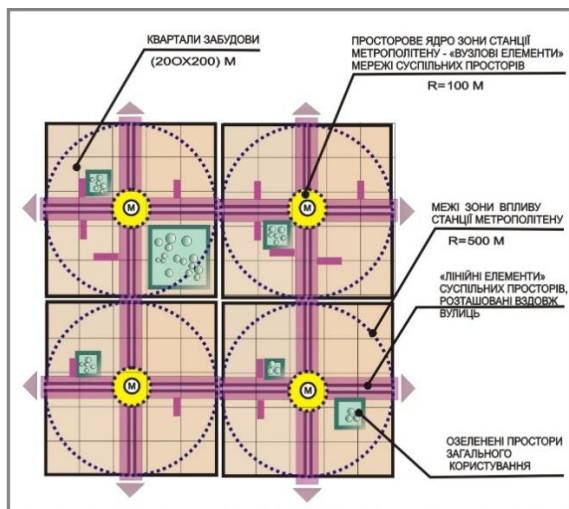


Рис. 4. Графічна модель мережі суспільних просторів в структурі центра міста

2. Формування мережі суспільних просторів потребує координації дій архітекторів-проектувальників, соціологів та владних структур з метою забезпечення балансу між комерціалізацією відкритих суспільних просторів та соціальними потребами громадян.

3. Основними напрямками подальших досліджень з проблеми формування та розвитку мережі суспільних просторів в планувальній структурі найкрупніших міст є такі:

- уточнення функціонального наповнення мережі в її вузлових та лінійних частинах;

- розробка рекомендацій щодо забезпечення доступності даної мережі для усіх категорій населення;

- розробка рекомендацій щодо планувальної організації ландшафтно-рекреаційних ділянок мережі та безпечного руху транзитних пішохідних потоків в зонах входів до станцій метрополітену та підходів до зупинок наземного транспорту.

Література

1. Блінова М.Ю. *Особливості формування дизайну міського простору в зонах впливу станцій метрополітену (на прикладі м. Харкова). автореф. дис. канд. архит.: 18.00.01 – Харківський держ. технічний ун-т будівництва та архітектури.* – Х., 2008. – 20 с.
2. Гапон Н.П. *Соціально-філософські проблеми гуманізації соціального простору міста // Актуальні проблеми філософії та соціології : наук.-практ. журн.* – 2016. – Вип. 12. – С. 28–31.
3. Gale J. *Cities for people. Publ. There is business Concern "KPOCT" in Russian language, truded. with an eng. M.: Alpina Pablicher, 2012.* – 276 p.
4. Debra Efrogmson Tran ThiKieuThanh Ha Pham Thu Ha *Public Spaces: How They Humanize Cities HealthBridge – WBB Trust Dhaka, October 2009.* Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/281834385_Public_Spaces_How_they_humanize_cities
5. Ewa Jarecka - Bidzińska *Quality of social life in selected public spaces of warsaw's praga-pylnoc jakośc życia społecznego w wybranych przestrzeniach publicznych warszawskiej pragi-pylnoc // space & FORM | przestrzeń i FORMa '43_2020.* – p. 10–20.
6. Жулькевська О.В., Грищенко М.В. *Суспільний простір міста як об'єкт соціологічного вивчення та емпіричний референт соціальних змін // Соціологічні студії.* – 2012. – №1. – С. 61–66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2012_1_13.
7. Джекобс Джейн. *Смерть и жизнь больших американских городов.* – М.: Новое издательство, 2011. – 460 с.
8. Mazur T., Korol E. *Public spaces development in urban block structure of the greater city historical center – evidence from lviv // space & FORM | przestrzeń i FORMa '36_2018.* – p. 191–198.
9. Осиченко Г.О., Кондращенко О.В. *Особливості проектування пішохідно-прогулянкових просторів // Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* – 2017. – Вип. 47. – С. 319–326.
10. Олійник О.П. *Теоретико-методологічні основи формування міських громадських просторів. Автореф. дис. док. архит. : 18.00.01. – Харківський національний університет будівництва і архітектури, Харків, 2021.* – 48 с.
11. Petryshyn H., Sosnova N. *Methodological approaches to the creation of concepts of modernization of the urban territory of Lviv. Przestrzeni forma (Space & Form): Czasopismonaukowe, 29, Szczecin.* – 2017. – P. 121–134.
12. Серикжанова С.С. *Публичное пространство в современном городе // Глобальные вызовы и современные тренды развития высшего образования : сб. статей. – Алматы, 2012.* – С. 46–52.

13. Соснова Н.С. Теоретико-методологічні основи формування громадських просторів міст України. - автореф. дис. док. архіт. : 18.00.01. – Національний університет "Львівська політехніка". – Львів, 2021. – 41 с.
14. Тищенко І.М. Міський публічний простір: підходи до визначення // Магістеріум. Культурологія. – 2015. – Вип. 59. – С. 26–33. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_kul_2015_59_8.
15. Холлис Л. Города вам на пользу. – М.: Стрелка Пресс, 2015. – 432 с.
16. Zaborova E.N., Islamova A.F. Large city as a space for life and fulfillment of the needs of citizens // Sociological Research. – 2013. – No. 2. – p. 97–100.
17. Shebek N.M. The theory of harmonization of architectural environment: preconditions of forming and development guidelines / N.M. Shebek // Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky". Serie: Arkhitektura. – 2019. – Vol 1, No 2s. – P. 102–108.

References

1. Blinova M.U. (2008). Peculiarity of formation of city environment design in the zones influenced by Metro stations (in example of Kharkov). Thesis of candidate in architecture: 18.00.01. – Kharkiv State Technical University of Construction and Architecture, Kharkiv: University book, 20.
2. Hapon N.P. (2016). The problem of humanization of the social space of the city: social and philosophical aspect. Actual Problems of Philosophy and Sociology: Science and Practice Odessa : Journal National University "Odessa Law Academy". V. 12, 28–31.
3. Gale J. (2012). Cities for people. Publ. There is business Concern "CROST" in Russian language, truded. with an eng. M, Alpina Pablicher, 276.
4. Debra Efrogmson (2009). Tran ThiKieuThanh Ha Pham Thu HaPublic Spaces: How They Humanize Cities HealthBridge - WBB Trust Dhak. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/281834385_Public_Spaces_How_they_humanize_cities
5. Ewa Jarecka - Bidzińska (2020). Quality of social life in selected public spaces of warsaw's praga-pułnoc jakośc życia społecznego w wybranych przestrzeniach publicznych warszawskiej pragi-pułnoc. Space & FORM, V. 43, 10–20.
6. Zhulkevskaya O.V., Gryshchenko M.V. (2012). Public Space of City as an Object of Sociological Investigation and Empirical Referent of Social Changes. Sociological studies, V. 1., 61–66. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2012_1_13
7. Jacobs Jane (2011). Death and life of big American cities. M., Novoe izdatelstvo, 460.
8. Mazur T., Korol E. (2018). Public spaces development in urban block structure of the greater city historical center – evidence from Lviv. Space & FORM, V. 36, 191–198.

9. Osichenko G.O., Kondrashchenko O.V. (2017). Features of designing pedestrian and walking spaces. Modern problems of architecture and urban planning, 47, 319–326.
10. Oliynyk O.P. (2021). Theoretical and methodological foundations of the formation of urban public spaces. – Thesis for the degree of doctor of architecture: 18.00.01. – Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Kharkiv, 48.
11. Petryshyn H., Sosnova N. (2017). Methodological approaches to the creation of concepts of modernization of the urban territory of Lviv. Przestrzeń forma Space & FORM, V. 29, 121–134.
12. Serikzhanova S.S. (2012). Public space in a modern city. Global challenges and modern trends in the development of higher education, 46–52.
13. Sosnova N.S. (2021). Theoretic and Methodological Bases of Formation of Public Spaces of Ukrainian Cities. Thesis for the degree of doctor of architecture: 18.00.01. – Lviv Polytechnic National University, Lviv: University book, 41.
14. Tishchenko I.M. (2015). Urban public space: approaches to definition. Magisterium, V. 59, 26–33. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_kul_2015_59_8
15. Hollis L. (2015). Cities are good for you. M., Strelka Press, 432.
16. Zaborova E.N., Islamova A.F. (2013). Large city as a space for life and fulfillment of the needs of citizens // Sociological Research, V. 2, 97–100.
17. Shebek N.M. (2019). The theory of harmonization of architectural environment: preconditions of forming and development guidelines. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky". Serie: Arkhitektura, V. 1, 102–108.

Рецензент: д-р архітектури, професор В.В. Шулик, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна.

Автор: ДРЕВАЛЬ Ірина Владиславівна
доктор архітектури, доцент, професор кафедри містобудування
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
E-mail – dreval3000@gmail.com
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8157-1467>

Автор: ЖАБІНА Анна Ігорівна
аспірантка кафедри містобудування
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
E-mail – nyuta.jhabina@gmail.com
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5898-6173>

ARCHITECTURAL-URBAN-MODELING OF THE NETWORK OF PUBLIC SPACES IN THE CENTRAL PART OF THE LARGEST CITY (ON THE EXAMPLE OF KHARKIV)

I. Dreval, A. Zhabina

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

The paper is dedicated to the problem of creating a network of public spaces in the downtown area of a major city as an effective means of its humanization. The goal of the work is to justify and develop a graphical

model of the network of public spaces in the structure of the downtown area of a major city on example of Kharkiv. Analysis of the scientific works of foreign and domestic authors has shown that the issues relating to the formation of a spatially integrated network of public spaces have not been subjected to special scientific scrutiny.

The use of the law of isomorphism of structures of urban planning systems suggested that a network of public spaces could have a linear-nodal spatial organization. It is shown that open public spaces are located along the streets and should be seen as part of the city's communication framework. The placement of a significant variety of small public service elements on the first floors of the city center neighborhood development contributes to the formation of public spaces along the streets. These pedestrian spaces providing connections to subway stations are "linear" components of the network. The presence of open, undeveloped spaces in areas close to the entrances to subway stations creates attractive conditions for the formation of new types of public spaces. On the basis of analysis of placement of 8 subway stations in the structure of the downtown area of Kharkiv there was justified the assumption that it is their areas that are considered to be "nodal" elements of the networks of public spaces. In this way, a spatially integrated network of public spaces is created and presents an effective means of humanizing the urban environment as a whole.

The study of the architectural and urban construction of the network of public spaces in the city structure led to the conclusion of the effectiveness of such a measure in social, economic and aesthetic aspects.

Keywords: *network of public spaces, linear nodal structure, subway station area, pedestrian areas, humanization of urban environment.*